

Deyirlər, yaxın dost, iç dünyasına dərinindən bələd olduğun insan haqqında yazmaq çətindir. Çoxsaylı mükafatlara, Əməkdar müəllim, "İlin alimi" adlarına layiq görülmüş filologiya elmləri doktoru, professor Nizami Tağısoyun portretini təsvir etmək o qədər də asan deyil.

Nizami Məmmədov Tağısoy elm aləmində ilk addımlarını sadə kənd müəllimi kimi işlədiyi vaxtlardan atmağa başlamışdır.

də və xaricdə təşkil olunmuş nüfuzlu beynəlxalq elmi konfranslarda və simpoziumlarda layiqincə nümayiş etdirir.

Ədəbiyyatşünas-alimin elmi-tədqiqat istiqamətləri sırasında daha çox diqqətçəkən məqamlardan biri də onun folklorşünaslıq və eposşünaslıq fəaliyyətidir. Nizami müəllim türk xalqlarının şifahi yaradıcılıq nümunələri ilə bağlı dərin tədqiqatlar aparmışdır. Məlum olduğu kimi, ənənəvilik, xəlqilik, bədii söz yaradıcılığının xalq sənətinin digər növləri

dələri tərəfindən təqdir edilmişdir.

Professor Nizami Tağısoyun müraciət etdiyi mövzular orijinallığı və aktuallığı ilə diqqəti cəlb edir. Alimin istər folklor, epos, müasir ədəbi proses, klassik irsimiz və istərsə də bədii tərcümə ilə bağlı apardığı tədqiqatlarda yeni nəfəs duyulur. Onun dəst-xəttini bədii tərcümənin bir sıra problemlərinə həsr etdiyi "Əslin milli özünəməxsusluğu və tərcümə", "Səməd Vurğun dramları

problemlərinə üstünlük verməsi

dir. Burada bədii tərcümənin bu mühüm sahəsinin tədqiqinin mü-təxəssisdən nə qədər əhatəli filoloji bilik və imkanlar tələb etməsi məsələsi haqqında geniş danışmağa ehtiyac yoxdur. Çünki ortada müqayisə olunan poetik mətnlərin mənsub olduğu xalqların çoxəsrlik şeiyyə, poetik ənənələrinə yetərinə bələd

ELMƏ HƏSR EDİLMİŞ ÖMÜR

Gərgin əməyi və elmə olan sonsuz həvəsi sayəsində tezliklə respublikamızda, həm də onun hədudlarından çox-çox kənarlarda, Türk dövlətlərində nüfuzlu türkoloq və ədəbiyyatşünas kimi tanınmışdır. Nizami müəllimin ədəbi əlaqələr, bədii tərcümə, ədəbi tənqidlə bərabər, türk xalqlarının ədəbiyyat tarixinə dair sanballı monoqrafiyaları və digər əsərləri mütəxəssislər tərəfindən maraqla qarşılanmışdır. Alimin bir çox elmi əsərləri, türk xalqları folkloru və eposuna dair araşdırmaları, müasir ədəbi prosesin aktual problemləri ilə bağlı təhlilləri mövcuddur.

Ədəbiyyat tarixində elə nümunələr var ki, möhtəşəm sənət əsəri olmaqla bərabər, sözün əsl mənasında, dövrün ədəbi hadisəsinə çevrilir. XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatında belə ədəbi-mədəni hadisələrdən biri Elçinin "Baş" romanı və romanla bağlı tanınmış ədəbiyyatşünas Nizami Tağısoyun fundamental araşdırmaları hesab olunur. Müasir ədəbiyyatşünaslıqda və bütövlükdə milli-mədəni mühitdə böyük əks-səda doğurmuş əsərin oxucular arasında yetərinə diskussiyalara səbəb olacağını yaxşı başa düşən ədəbiyyatşünas-alim üzərinə son dərəcə məsuliyyətli və nəcib vəzifə götürmüşdür. İki yüz illik zaman məsafəsində xalqımızın tarixində baş vermiş ictimai, siyasi və mədəni hadisələrin incələnməsi kimi mürəkkəb və məsuliyyətli yükü üzərinə götürməkdən ötrü tədqiqatçıda son dərəcə geniş və hərtərəfli bilik, zəruri estetik yanaşmalar olmalıdır.

Professor Nizami Tağısoyun orta əsrlər ədəbiyyatımıza aid əsərlərində milli ədəbiyyatşünaslığımızdakı yeni çalarları görməmək mümkün deyil. Alimin Nizami, Nəsimi kimi korifeyləri-

mizin poetikasına baxışlarında müasir ədəbiyyatşünaslıq konsepsiyalarının xarakterik cizgiləri duyulur. Sırr deyil ki, Sovetlər dönəmində və eləcə də ondan əvvəllərdə Nəsimi haqqında ziddiyyətli mülahizələr, irihəcmli tədqiqatlar bu dahi mütəfəkkir şairin estetik baxışlarını tamamilə açıqlaya bilməmişdir. Nizami Tağısoy "Nəsimi dini-fəlsəfi təlimində Haqqın və insanın dərki" monoqrafiyasında orta əsrlər Şərqinin bu təkrarsız düşəsinin son dərəcə mürəkkəb dini-fəlsəfi dünyasına, sözün əsl mənasında hərtərəfli işıq salınmışdır.

Rus, Ukrayna, özbək, qazax, qaqauz, qaraqalpaq, qaraçay, qırğız, noğay, karaim, hind və digər xalqların ədəbiyyat tarixinə dair fundamental araşdırmaları fədakar alimin elmi potensialının az bir hissəsini təşkil edir. Uzun və çətin axtarışlar nəticəsində araya-ərsəyə gətirdiyi "Qazax ədəbiyyatı", "Qaraqalpaq ədəbiyyatı", "Qaraçay ədəbiyyatı" və s. bu kimi fundamental monoqrafik araşdırmaları əhatəliliyinə, elmi yeniliyinə görə mütəxəssislər tərəfindən böyük maraqla qarşılanmışdır. Həmin monoqrafiyaları vərəqlədikcə müəllifin axtarışlar zamanı müraciət etdiyi yerli və xarici ölkə alimlərinin tədqiqatlarının sayına, elmi istiqamətlərinə heyret etməyə bilmərsən. Müəllif bu mənbələri say xatirinə öz biblioqrafik kitabına daxil etməmiş, türk təəssübkeşliyi ilə bütün nüansları nəzəri-tənqidi mövqedən incələməyə müvəffəq olmuşdur.

Nizami müəllim çoxcəhətli elmi fəaliyyəti ilə yanaşı, öz monoqrafiyalarını rus və Azərbaycan dillərində sərbəst yazır, türk xalqlarının klassik və müasir sənət nümunələrini mükəmməl şəkildə təhlil edir. Azərbaycanlı alim öz dəst-xəttini, prinsipial və obyektiv mövqeyini ölkə daxilində

ilə sıx bağlılığı, sadə xalq dilində formalaşması, belə nümunələrin tədqiqində bir sıra çətinliklər tədrisdir.

İlk növbədə, bəzi folklor janrlarının sabitliyi, dini və mərasim xarakterli əhəmiyyət kəsb etməsi başqa dillərdə ekvivalent çatışmazlığı ilə müşayiət olunur. Həmçinin folklor əsəri çoxlu bərabərhüquqlu variantlara, yaxud mətnlərə malikdir. Bu o deməkdir ki, araşdırma zamanı tədqiqatçı daha geniş yayılmış monumental variantı seçməlidir. Eyni zamanda müxtəlif xalqlara məxsus əsərlərin motivlərinin, obrazlarının, hətta süjetlərinin oxşarlığına baxmayaraq, onların hər biri parlaq milli boyalarla süsləndiyindən tədqiqatçıdan xüsusi bacarıq və qabiliyyət tələb edir. Xalq məişətinin, mədəniyyətinin, estetik normalarının, ideallarının və ideyalarının təmiz danışq dili ilə əks etdirilməsi bu nümunələrin tədqiqinə, tərcüməsinə və təbliğinə böyük əngəllər yaradır. Lakin bütün sadalanan və sadalanmayan çətinliklərə baxmayaraq, professor Nizami Tağısoy qazax xalqının möhtəşəm sənət nümunəsi sayılan "Kolbandı-batır" eposunun tədqiqi və tərcüməsi kimi son dərəcə məsuliyyətli bir işi öhdəsinə götürmüş və onu layiqincə yerinə yetirmişdir. Azərbaycanlı alimin tədqiqat işi qazax xalqının nüfuzlu mütəxəssisləri və rəsmi dövlət nümayən-

rus dilində", "Poetik tərcümə" və s. monoqrafiyalarında aydın görmək olar. Sırr deyil ki, bu gün ölkəmizdə bədii tərcüməyə dair aparılan tədqiqatların, çoxsaylı dissertasiya işlərinin əksəriyyəti yalnız hansısa müəllifin əsərlərinin tərcümə tarixinə həsr edilmişdir. Başqa sözlə desək, belə olduqda tərcümənin nəzəri aspektləri tamamilə arxa plana atılır. Nizami Tağısoyun tərcüməşünaslığa dair əsərlərinin mərkəzində isə bədii ədəbiyyatın və eləcə də bədii tərcümənin aktual problemi olan təkrarsız milli xüsusiyyətlərin qorunması məsələsi dayanır.

Nizami Tağısoy bir qayda olaraq öz tədqiqatlarında rus və dünya klassiklərinə istinadən qeyd edir ki, ədəbiyyatda, incəsənətdə milli özünəməxsusluq zahiri dekorasiyada, "sarafanlarda" deyil, xalqın ruhunda, duyumundadır. Təbii ki, mütərcim və tədqiqatçı bütün bunları daxilən duyduğu, yaşadığı halda təsvir edə bilər. Alimin milli xalq dili ilə sıx bağlı olan sənətkarlardan, o cümlədən Mirzə Ələkbər Sabirdən, rus şairlərindən gətirdiyi nümunələr istər ədəbi tənqid, istərsə də tərcüməşünaslıq baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Nizami müəllimin müasir tərcüməşünaslığın ən çeşidli istiqamətlərinə dair apardığı tədqiqatlarda diqqətçəkən məqamlardan biri də poetik mətnlərin tərcümə

olmaq kimi son dərəcə məsuliyyətli məsələ mövcuddur. Bu sahəyə uzun illər əmək sərf etmiş tədqiqatçı-alim özünün "Poetik tərcümə" ("Поэтический перевод"), "Əslin milli özünəməxsusluğu və tərcümə" ("Национальное своеобразие подлинника и перевод") və sair kimi monoqrafiyalarında tutarlı dəlillərlə gənc tərcüməçilərə və gələcək tədqiqatçılara aşılamağa çalışır ki, burada müqayisə olunan dillərin leksik-qrammatik qanunauyğunluqlarını bilmək kifayət etmir. Poetik mətnlərin tərcüməçisi, hər şeydən öncə, istedadlı şair olmalıdır. Məşhur rus şairi və tərcüməçisi V.A.Jukovski haqlı olaraq yazırdı ki, əgər nəsr mətnlərinin tərcüməçisi orijinal müəllifinin "köləsdirsə, poetik mətnlərin tərcüməçisi müəllifin rəqibidir". O, orijinal mətni öz poetik yaradıcılıq laboratoriyasından keçirərək yenidən yaradır. Başqa sözlə desək, poetik janrların tərcüməçisi orijinalın dilinin qanunauyğunluqları ilə yanaşı, həmin xalqın spesifik şeiyyə ənənələrini özündə əks etdirən vəzn, ölçü, ahəng, rədif, qafiye və sair kimi evfonik vasitələrin daşdığı bədii-estetik tutumla bağlı problemləri layiqincə həll etməyi bacarmalıdır.

Professor Nizami Tağısoy uğurlu poetik tərcümə üçün müəlliflə mütərcim-şair arasında psixoloji uyğunluq müddəasını irəli sürür. Vaxtilə dahi şair Henrix Heyne deyirdi ki, bədii mətnin məzmununu dilin leksik-qrammatik qanunauyğunluqlarını bilən hər kəs ikinci dildə verə bilər, lakin onun ruhunu heç də hər kəs verə bilməz. Tədqiqatçı-alim qeyd edir ki, bu fakt poetik mətnlərin tərcüməsində xüsusi həssaslıqla özünü büruzə verir. Nizami Tağısoy tutarlı dəlillərlə sübut edir ki, orijinal müəllifi ilə mütərcim-şairin üslub oxşarlığı, hər iki sənətkarın yaradıcılığına xas olan gerçəkliyin oxşar poetik duyumu həlledici rol oynayır.

İslam AĞAKƏRİMOV,
dosent.